

B 2

Sverker Sörlin: Vetenskapens anspråk bör alltid granskas.

JAN CHRISTIAAN SMUTS FÖRFATTADE texten till den första förklaringen om mänskliga rättigheter 1945, blåkopian för 1948 års text. Men han var också Sydafrikanska unionens arkitekt, premiärminister och en grundläggare av apartheid. Smuts intellektuella rötter fanns i botanik och ekologi, som han studerade i Cambridge på 1890-talet, och i en svärmisk beundran för poesi, människosjälen högsta stadium, som han mötte hos Goethe, Shelley och Whitman.

17
NOV

Peder Anker, Harvardutbildad vetenskapshistoriker i Oslo, visar i sin bok "Imperial Ecology. Environmental Order in the British Empire, 1895-1945" (Harvard University Press, 2001) hur Smuts, som blev expert på afrikansk vegetation, successivt överförde idéerna om växtsamhällets naturliga utveckling på människan. Smuts knöt till sig unga ekologer från Skottland och England, som han gjorde till sina rådgivare. Till sammans förmodade de en vetenskapligt baserad rasåtskillnads- och rättsfilosofi som efter andra världskriget förverkligades i apartheidstaten.

Enligt Smuts skulle varje människotyp, precis som gräsen på marken, leva i samspel med "sin natur". Sydafrikas urbefolkningar skulle tilldelas "ekologiska hemländer", där de i lycklig avskildhet skulle utvecklas för att till sist kunna nå den andens fullkomning som diktarna redan nätt. I en bok om Walt Whitman skrev Smuts att dennes poesi hade vuxit fram ur Long Islands landskap, diktarens unika geni var format av hans egen "livsregion".

JAG HÖR PEDER ANKER TALA OM SIN BOK i Karasjok, i norska Sametingets smäckert kongeniala parlamentsbyggnad, belönad med norska Byggskickpriset år 2000. Platsen är väl vald, liksom tillfället: en konferens om landskap, minnespolitik och resurshushållning i samiska områden. Unga samiska forskare, politiker, renskötare - åtskilliga är kvinnor - utgör en stor del av deltagarna.

Anker vill få oss att begrunda den verkliga innebörden av Francis Bacons ord "Kunskap är makt". Alltför lätt ser vi rätan: kunskap ger oss makt att förbättra, befria. Anker har i sin forskning sett avigant: forskarna som anser sig veta och låter hela nationer, folk, ekosystem underordnas deras teorier.

Så illa som i Sydafrika gick det inte i Sápmi. Men dragen fanns där. Herman Lundborg, förste föreståndare för Rasbiologiska institutet i Uppsala, mätte samernas skallar och föreslog att de skulle hållas borta från alltför mycket kontakt med "civilisationen". Den så kallade lappskall-åra-lapp-filosofin förtäktades av ledande forskare vid förra seklets början. Socialdarwinistiska idéer färgade debatten om samernas rättigheter till mark och vatten.

Samerna i Norden slapp "ekologiska hemländer" men fick "renbetesland", och berövades all äganderätt. I legitimeringen av statens åtgärder fanns ett släktskap med Smuts imperieekologi: det var den industriella civilisationen som kunde utveckla naturresurserna till deras fulla potential. Samerna saknade denna förmåga, de borde vistas i sin "miljö", utanför denna skulle de degenerera.

PEDER ANKERS ARBETE VISAR HUR mycket fruktbart som kan komma ur en granskning av vetenskapens anspråk på att veta och föreskriva. Han rör sig i gränslandet mellan naturvetenskapens, miljöns och de sociala tillämpningarnas historia. Det är bara början. Hur mycket finns inte att hämta i en kritisk genomgång av nittonhundratalets medicin och samhällsvetenskaper - psykiatri, ekonomi, sociologi, statsvetenskapen, statistiken?

Från Karasjok åkte Peder Anker till Denver för att lansera sin bok vid amerikanska History of Science Societys möte. Där fick han också mottaga ett pris av Forum for History of Human Sciences.

Ankers forskning visar hur angeläget det är att ta ett större, internationellt grepp på det förflutna. Någon borde skriva samma historia för de nordliga urbefolkningarna. Vad gjorde antropologin, geografien, arkeologin, språkforskningen, biologin? En hel värld kommer att vilja veta. Vi som arbetar professionellt med den svenska historien har också en del att förklara. OK, vi har gjort en del. Men varför har vi inte gjort mer? Sveriges - och Norges - moderna historia är för idylliskt skriven.

Karasjok 2001 kastar sitt bleka polarnattslys över Kapstaden 1901, insikt växer. Och Kapstaden kastar ljuset tillbaka, ett skrämmande förflutenhetens ljus som räcker ända in i Utlänningsnämndens lokaler.

Sverker Sörlin är professor i miljöhistoria